

Zoisova kirnjica, lepota morja

Dopust na otoku Žirju in »zlata ribica« v jadranskih globinah

Ob Kosmrki je kraljestvo ribice, ki ji domačini pravijo lipa Mare – Med zapuščino rodbine Zois, ki jo hrani Biblioteka SAZU, so tudi trije veliki ročno pobarvani bakrorezi morskih rib in na enem je prav kirnjica

Apartma družine Bačić je kar prava okolje za pisanje zgodbe o baronu Žigi Zoisu in kirnjici, lepoticu jadranskih globin. Nekaj deset metrov od hiše z dvema apartmajema je zalivček Pečenja z betonskim pomolom, h kateremu je privezanih nekaj čolnov in ribiških ladjic. Na dnu zalivčka je plaža, katere večji, a manj privlačni del je neudobno zaobljeno kamenje različnih velikosti in oblik, manjši, privlačnejši pa gladka poševna kamnita ploščad, očitno ostanek nekdanjega kamnoloma. Kopalcev ni prav veliko, saj je to ena od redkih naravnih plaž turistično popolnoma nerazvitega dalmatinskega otoka Žirje, do katerega nas po uro in tri četrt vožnje pripelje trajekt iz Šibenika.

Stalni prebivalci otoka so ostareli, ob koncih tedna in med dopustom pa se jim pridružijo njihovi potomci, ki se posvečajo zlasti ribolovu ter skrbi za nasade oljk in vinograde. Starcem vse leto dela družbo Mikula, mladenič postavnega in zagorelega telesa, ki se preživlja z lovom na hobotnice. V bližini Žirja, ki ga na zemljevidu najdete med Kornati in Visom, je otoček Blitvenica s svetilnikom, zgrajenim za časa Franca Jožefa. V njegovi bližini so še otočki Kameni, Ravna, Poklandica, Kosmrka in Balkun.

Ob Kosmrki je v globini od 60 do 100 m kraljestvo ribice, ki ji domačini pravijo lipa Mare, slovensko ime zanjo pa je kirnjica. V nasprotju z veliko in grdo kirnjo je kirnjica (*Anthias anthias*) majhna, saj po dolžini ne preseže četrta metra. Je rdeče barve in ima občudovanja vredne plavuti.

Tabla 315 z upodobitvijo kirnjice

Med zapuščino rodbine Zois, ki jo hrani Biblioteka SAZU, so tudi trije veliki ročno pobarvani bakrorezi morskih rib. Na enem od njih, označenim s št. 315, je upodobljena kirnjica.

V desnem zgornjem vogalu bakroreza so tri imena: latinsko *Anthias Sacer*, nemško *Der Röthling* in francosko *Le Barbier*. Hrvati tej prekrasni ribici najpogosteje rečejo *jera* ali *matuljić barjaktar*, njeno angleško ime je *swallowtail seaperch*, za prebivalce Žirja pa je, kot sem že omenil, lipa Mare. Hrabet je rdeče barve, trebuh rožnat, boki pa

so rdeči z zlatim odtenkom. Prepoznamo jo po repni plavuti srpaste oblike, katere spodnji rogelj je pri odraslih primerkih mnogo daljši od zgornjega. Tudi trebušni plavuti sta zelo dolgi.

Bakrorez ni bil pravilno pobarvan. Sive lise na luskah, ustih, škrynem in predškrynem poklopcu namreč ne ustrezajo resnici. Kakor v svoji knjigi *Pod gladino Mediterana* pravi odlični poznavalec podmorskega življa Tom Turk, je kirnjica ena najlepših rib Sredozemskega morja. Najdemo jo povsod ob strmih kamnitih obalah v globinah, večjih od 30 m, kjer živi v večjih ali manjših jatah. Zadržuje se v luknjah navpičnih sten in pred njimi. Na seznamu slovenskega živalstva pa je ne bomo našli, ker je v severnem Jadranu žal ni.

Na bakrorezu s kirnjico je še nekaj, kar pritegne našo pozornost – napis »Gestochen auf Kosten von B. S. Z. in Laibach« pod sliko ribice. Kdor zna nemško, ve, da to pomeni »Vrezano na stroške B. S. Z. v Ljubljani«. Kdo neki je bil ta Ljubljčan, ki je iz lastnega žepa plačal stroške vrezovanja slike kirnjice v bakreno ploščo, a ni želel, da bi bilo njegovo ime na njej izpisano v celoti? Ni dvoma, da gre za barona Žigo Zois, ki ga sicer imenujemo Žiga, a se je sam podpisoval Sigmund. Tudi ugovor, češ da so nosilce baronskega naslova v Zoisovem času označevali z besedo *Freiherr*, ne drži. Uporabljala sta se oba nemška izraza za naslov baron, *Freiherr* in *Baron*. B. S. Z. je torej treba razvozlati kot Baron Sigmund Zois.

PORTRET BERLINSKEGA ZDRAVNIKA MARCUSA ELIESERJA BLOCHA IZ LETA 1794 JE NATISNEN V ZADNJEM DELU NJEGOVE PUBLIKACIJE O RIBAH.

VIR: NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA

Delo berlinskega zdravnika in naravoslovca Blocha

O Zoisovem mecenstvu je znana že veliko, tukaj pa imamo dokaz, da je znameniti baron finančno podprl tudi izdelavo ilustracije neke razkošne publikacije. Le katere? Na spletu ni bilo težko ugotoviti, da gre za najlepšo publikacijo o ribah iz 18. stoletja, katere avtor je bil Jud Marcus Elieser Bloch, priljubljeni berlinski zdravnik, ki je tako kot marsikateri drugi premožni izobraženec tistega časa sprva zbiral rastline, živali in minerale. Pozneje pa se je odločil, da se bo omejil na zbiranje sladkovodnih in morskih rib z vsega sveta. Ko se jih je nabralo že lepo število, okrog 1400, je sklenil, da bo zbirko predstavil tudi vsem tistim, ki niso imeli možnosti, da bi si jo prišli ogledat na njegov dom, in hkrati v njej ovekovečil svoje bogato vedenje o ribah.

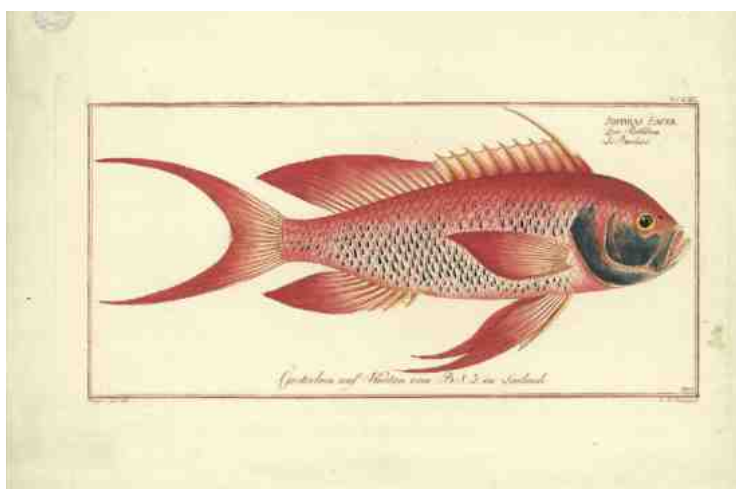
Zato je napisal obsežno publikacijo v dvanajstih delih z naslovom *Splošni prirodopis rib (Allgemeine Naturgeschichte der Fische)*. Prvi trije deli so posvečeni ribam Nemčije,

nadaljnjih devet pa tujim ribam. Celotna publikacija, ki je izhajala v Berlinu več kot deset let, od 1782. do 1795., je bila ilustrirana s skupno 432 tablami – ročno pobarvanimi bakrorezi. Ker pa je bilo besedilo v nemščini, je bilo nerazumljivo številnim učenim Evropejcem. Da bi krog bralcev razširil, se je Bloch odločil, da bo poleg nemške pripravil še izdajo v enem od romanskih jezikov. Izbral je francoščino. Prvi del francoske izdaje je izšel že tri leta po prvem delu nemške. Lahko si mislimo, da sta bila zlasti priprava bakrorezov in tisk velik finančni zalogaj.

Čprav je imel Bloch precej pod palcem, mu je med izdajanjem zmanjkalo denarja. Zato je poskušal pridobiti več mecenov, fizičnih oseb in ustanov. Pri tem je bil kar uspešen, saj sta na seznamu tudi obe pruski kraljici – kraljica vdova in vladajoča kraljica. Mecenom se je oddolžil tako, da je njihova imena navedel na enem ali več bakrorezov, verjetno v sorazmerju z višino prispevka. Vsi mecen so bili iz nemških dežel, z eno samo izjemo: baronom Žigo Zoisom iz prestolnice avstrijske dežele Kranjske.

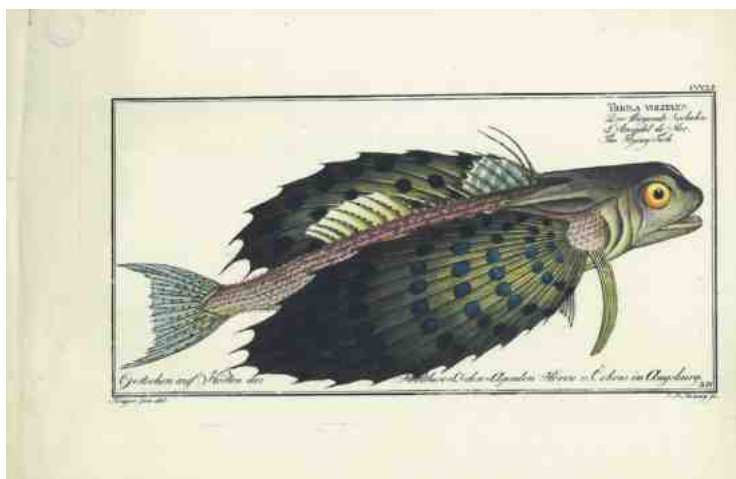
Koliko upodobitev kirnjice je dobil Zois, ne vemo. Vsekakor najmanj dve, poleg tiste v Biblioteki SAZU je še ena v Grafičnem kabinetu Narodnega muzeja Slovenije. Zois jo je podaril svojemu prijatelju baronu Jožefu Kalasancu Erbergu iz Dola pri Ljubljani, ki je med drugim več let vzgajal cesarjeviča Ferdinanda na dunajskem dvoru. Šele od lanskega decembra pa je v Ljubljani še tretja, ki je drugače pobarvana, izvrstno ohranjena in od vseh treh najlepša. K nam je »priletela« z druge strani luže, potem ko jo je pri spletnem antikvariatu s starimi umetniškimi grafikami in zemljevidi FineAntiquePrints v Philadelphii (Pensilvanija, ZDA) kupila Narodna galerija.

DRAGAN BOŽIČ

BAKROREZ S KIRNJICO, TABLA 315 BLOCHOVE PUBLIKACIJE SPLOŠNI PRIRODOPIS RIB; VREZOVANJE V BAKER JE PLAČAL BARON ŽIGA ZOIS

VIR: BIBLIOTEKA SAZU

BLOCH JE ZOISU POKLONIL ŠE DVA BAKROREZA IZ SVOJE PUBLIKACIJE O RIBAH, NA KATERIH STA MORSKA LASTOVICA ALI MORSKI KOKOT (NA SLIKI) IN RUMENOREPI HLASTAČ VIR: BIBLIOTEKA SAZU

BARON ŽIGA ZOIS NA VOZIČKU, KI SI GA JE ZAMISLIL SAM IN KI JE SHRANJEN V MESTNEM MUZEJU V LJUBLJANI VIR: NARODNI MUZEJ SLOVENIJE